

ORTADOĞU'DA FRANSIZ EMPERYALİZMİ: FRANSIZ MANDA YÖNETİMİ DÖNEMİNDE SURİYE (1920-1946)

FRENCH IMPERIALISM IN THE MIDDLE EAST: SYRIA IN THE PERIOD OF THE FRENCH MANDATE ADMINISTRATION (1920-1946)

Ali DEMİREL*

*Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 08/12/2019 Düzeltme/Revised: 22/12/2019
Kabul/Accepted: 26/12/2019*

ÖZ

Bu çalışma, 1920-1946 yılları arasında Fransız mandası olarak yönetilen Suriye'de, Fransız idaresinin uyguladığı siyasi, ekonomi ve kültür politikalarını incelemektedir. Suriye'deki siyasi, sosyal ve iktisadi hayatın her alanına nüfuz eden Fransız politikalarının temel odak noktasını, etnik ve mezhepsel ayrılıklar ve bölgesel çatışmalar oluşturmuştur. Genel olarak 'böl ve yönet' anlayışıyla hareket eden Fransız yönetimi, Suriye'de farklı etnik ve mezhepsel temellere dayanan dört bölgesel devlet kurmuşlar ve böylece, Suriyelilerin siyasi birlik ve bütünlük içinde kendilerine karşı harekete geçmelerini engellemeyi hedeflemişlerdir. Fransız yönetimi, manda yönetimi boyunca Suriye'deki bütün ekonomik faaliyetlerin denetimini de kendi ellerinde tutmuş, kendi para birimi olan Frank'ı ticari faaliyetlerin merkezine koymuştur. Fransız manda yönetiminin yön verdiği ekonomik sistemde sadece büyük toprak sahipleri kâr edebilmiş, küçük toprak sahipleri ve köylüler ise çok kötü şartlarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Ayrıca, yirmi beş yıldan fazla bir süre Suriye'de kalan Fransız idaresi, bölgede uyguladıkları eğitim ve kültür politikalarıyla halkı adeta kültürel asimilasyona maruz bırakmışlardır. Okullarda Suriye tarihi yerine, Fransız tarihinin okutulması ve Fransızcanın belli bir süre zorunlu dil haline getirilmesi, Fransız manda idaresinin Suriye'de beyin yıkama politikalarından sadece birkaçıdır.

Bu makalede, Fransız manda idaresinin 1920-1946 yılları arasında Suriye'de uyguladığı sömürge politikaları analitik bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Ayrıca, üzerinden yaklaşık yüz yıl geçmiş olmasına rağmen, bu politikaların etkilerinin bölgede hala nasıl hissedildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu noktadan hareketle söz konusu çalışma, yaklaşık on yıldır devam eden Suriye'deki iç savaşın temel sebeplerini ve bölgede meydana gelen diğer gelişmeleri, Fransız idaresinin sömürge politikaları ışığında, çok daha farklı bir bakış açısıyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Fransız Emperyalizmi, Fransız Mandası, Suriye'de Ekonomi, Siyasi Hayat, Arap Milliyetçiliği

EXTENDED SUMMARY

This study examines the imperialist the policies of French mandate power covering the period from 1920 to 1946, with particular attention being given to the administrative, financial and cultural policies of France. The work also aims to display the relations of France with Arab nationalist leaders and the minorities, and even the political engagement of urban elites in Syria during the mandate era.

As one of the great powers, France's interests in the Middle East focused on to preserve her centuries-old ties with the Catholics of Syria, to gain a strategic and financial base in the eastern Mediterranean, to ensure a cheap supply of cotton and silk, and prevent Arab nationalism from spreading her North African empire. Eventually, the Supreme Council of the League of Nations announced on April 24-26, 1920 that Syria was to be divided into the two French Mandates of Lebanon and Syria. Then French troops advanced towards Damascus and

* Doktora Öğrencisi; Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Tarih Anabilim Dalı - aaliddemirel@gmail.com

defeated irregular Arab forces under Youssef al-Azma at the Battle of Maysalun on July 24, 1920. A day later, French army captured Damascus, Faisal was expelled and Syria became the French mandate.

After the establishment of Greater Lebanon, French authorities tried to form suitable conditions in order to ensure its mandate regime by implementing the policy of 'divide and rule' in Syria. They firstly established two different states of Damascus and Aleppo in 1920. The Sanjak of Alexandretta, with its important Turkish population, was largely autonomous administration within the Aleppo state. Moreover, French announced in 1922 that Jabal Druze was a separate unit under French protection, its own governor and elected congress. In the same way, the mountain region in Latakia, with their large Alawite population, was declared an autonomous state. However, in 1922, French authorities decided to establish a Syrian Federation uniting the Damascus, Aleppo and Alawite states. The system of Syrian federation continued a short time and it was dissolved by the end of 1924. Instead, the State of Syria including Damascus and Aleppo and separate Sanjak of Alexandretta was created by France. It is certain that French mandate regime incited the ethnic and denominational separatism and conflict among the Syrian people by creating different regional states. Indeed, this division and conflict triggered by French authority have been affecting the situation in Syria even nowadays.

The French authority in Syria was considered as 'illegitimate' and 'instable' because Syrian people did not recognize French as a legitimate overlord, as the Sultan-Caliph of the Ottoman Empire had been. Thus, the rigid control of the French mandate administration over the political, judicial, economy and religious institutions caused to the outbreak of a combination of local revolts during 1920s. Especially, great revolt of Druze in 1925 took approximately twelve months to be suppressed. French forces could suppress the revolt in 1926 by bombarding Damascus and killing thousands of people. After the suppression, France had to recognize autonomy of Lebanon.

As for financial policies, France, which pursued a policy of protecting large landowners during the mandate administration, enabled French merchants to make more profits from the cereals production in Syria. In addition, France has managed the markets and paved the way for French tradesmen to gain more wealth imports-exports.

In addition, French Government placed their own "Frank" at the center of international trade in Syria, and left the management of the monetary mechanism in the hands of the French bankers, not the Syrians. In addition, the ports, customs, railways, tobacco regime and many other revenue-generating institutions of Syria and Lebanon were directly linked to the financial department of the French High Commissioner. In fact, the French administration in Syria focused on exploitation rather than its development.

During the mandate period, French also dominated the educational and cultural activities in Syria. Actually, most of the secondary and higher education institutions in Syria and Lebanon were in the hands of European and American missionaries. Particularly in Lebanon, most of the education system and almost all of the higher education was under the French control.

The lessons given in France were also taught in French schools in Syria, and French language became compulsory in schools. Furthermore, they rearranged the curriculum and put books related to French classics, French history and geography instead of Arab-Islamic culture. All these attempts indicate that French authorities aimed to exterminate the traces of Arabic consciousness and identity.

As a consequence, after the Second World War, France had to recognize independence of Syria and Lebanon, and French forces were withdrawn from both countries on April 15, 1946. The period of French mandate in Syria is very important period in which many crucial developments affecting the country in many dimensions emerged. Also, this period is significant in terms of laying the foundations of today's Syrian state structure and including the determination of its borders.

Among the institutions left behind by the French administration, the army has a special place in the forthcoming years with respect to its effectiveness in shaping the country's future. In fact, the Syrian army, built on the basis of minorities during the French mandate, played an active role in how the political life in the country would be shaped after the independence. In addition, the mosaic structure of the army has also affected the recent disintegration of the Syria as 'opposition group' and 'pro-regime' officers.

In fact, this study is crucial in the sense of shedding light on the recent developments in the Middle East with the civil war in Syria. There is no doubt that the French policies triggering the sectarian and ethnic separatism and their approach to the minorities affected the civil war in Syria. In other words, French sowed the seeds of ethnic and religious based conflict among the Syrian people and this fact prepared the ground for conflict in Syria even after a long period of time. Thus, the era of French administration in Syria has a good historical laboratory for the international community that wants to construct order and stability in Syria today.

Keywords: The Middle East, French Imperialism, French Mandate, Economy in Syria, Political Life, Arab Nationalism

GİRİŞ

Fransız manda yönetimi değerlendirilirken, Fransa'nın Ortadoğu'daki çıkarlarına ve bu çıkarlar çerçevesinde İngiltere, Rusya ve İtalya ile Osmanlı'nın paylaşımına ilişkin olarak yürüttüğü görüşmelerde ve gizli anlaşmalarda bölgeye verdiği önemi göz ardı etmemek gerekir. Fransa, 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Ortadoğu'suna son derece önemli ekonomik yatırımlar yapmıştır. Özellikle, demiryolu imtiyazları, liman işletmeciliği ve diğer yatırımlar için finansal kaynak sağlama yoluyla Fransa, Suriye ve civarına yerleşmeye başlamıştır.

Fransa, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ülke ilhakı ya da sömürgeciliğin alışıldık biçimleri yerine uluslararası siyasete ve hukuka sonradan giren "manda rejimi" kılıfı altında, emperyalist hedeflerini gerçekleştirmek için gizli anlaşmalarla kendisine daha önceden vadedilen Suriye bölgesini denetim altına almaya başlamıştır. Milletler Cemiyeti'nin resmi onayını beklemeden bölgeye fiilen yerleşmeye başlayan Fransa, 26 yıl Suriye'deki varlığını sürdürmüştür.

2011 yılının Mart ayında Suriye'de başlayan iç savaşla birlikte Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler açısından değerlendirildiğinde, Suriye'nin Fransız manda idaresi dönemine ait bölümünün incelenmesi, bölge tarihinin sadece siyasi yönden değil, aynı zamanda sosyolojik, ekonomik ve kültürel açılardan da ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Fransa'nın Suriye ve Lübnan'da uyguladığı farklı idari, ekonomik ve kültürel politikalar bölgenin çehresini değiştirmiştir. Fransız manda idaresi, Suriye bölgesinin mezhepsel ve etnik farklılıklarını görmezden gelerek bölgeyi yerel devletçiklere ayırmış ve gruplar arasında hala devam eden anlaşmazlık ve çatışmaları canlı tutmayı başarmıştır. Ayrıca, Fransız yönetimi Suriye'de uyguladığı Fransızca eğitim ve yayın gibi kültürel politikalarıyla bölge halkını o zamana kadar süregelen alışkanlıklarından uzaklaştırıp, kültürel bir asimilasyona maruz bırakmıştır. Bu durum başka bir perspektiften değerlendirilecek olursa, Fransız Hükümeti'nin Suriye'nin sadece doğal kaynaklarını sömürmediği, aynı zamanda bölgede kültürel ve toplumsal bir dönüşümün de temelini attığı ileri sürülebilir.

Bu çalışma, manda sisteminin doğasıyla hareket eden Fransız yönetiminin Suriye'de uyguladıkları politikaları, teşvik ettikleri mezhepsel ve etnik çatışmaları, azınlıklara yaklaşımlarını ve bir asra yaklaşan süreden sonra bile Suriye'deki iç savaşını nasıl tetiklediğini gözler önüne sermiştir. Günümüz "büyük devletlerinin", ulus inşası, kalıcı bir düzen ve herkesi kucaklayan anayasa girişimleri gibi hedeflerini kaos içindeki Suriye'de gerçekleştirebilmeleri için, Fransız manda yönetimi döneminde inşa edilen etnik ve mezhep temelli ayrılıkçı uygulamaları ve yapıyı ortadan kaldırmaları gerekmektedir. Birçok olumsuz uygulamaların sürdürüldüğü ve çatışma zemininin sürekli canlı tutulduğu Fransız manda idaresi dönemi, bugün Suriye'de düzen ve istikrarı sağlamak isteyen uluslararası toplum için iyi bir tarihi laboratuvar özelliğine sahiptir.

1. Suriye'de Fransız Manda Yönetiminin Kuruluş Süreci

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılından, Fransa ordusunun Suriye'yi fiilen ele geçirmeye başladığı Temmuz 1920 tarihine kadar bölgede birçok önemli gelişme yaşanmıştır. Suriyeli Araplar Kral Faysal liderliğinde, 1918-1920 yılları arasında çok kısa bir süreliğine de olsa bağımsızlıklarını kazanmışlardır.¹

Bu dönemde canlanan Arap milliyetçiliği, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasında en temel unsuru oluşturmuştur. 19. yüzyılın başlarından itibaren Batı tarzı eğitim veren okullarda eğitim alan toplumun entelektüel kesimi, Arap tarihi, kültürü, dili ve edebiyatı gibi konularda ortaya koydukları çalışmalar sayesinde Arap milliyetçiliğinin fikri temellerini atmışlardır.

¹ Peter A. Shambrook, *French Imperialism in Syria, 1927-1936*, Ithaca Press, Lebanon 1998, s. 2.

Bundan başka, artan milliyetçilik hareketleriyle birlikte bazı Suriyeli Araplar siyasi faaliyetlere de girişmişler; daha fazla reform yapılması talepleriyle, başkent İstanbul'un özerklik yolunda ciddi adımlar atması gerektiğini dile getirmişlerdir.² İlerleyen süreçte milliyetçilik taraftarı grupların bazıları, “*el-Fetat*”, “*el-Ahd*” gibi gizli cemiyetler kurarak Suriye'nin bağımsızlığı için mücadele etmişlerdir. Ancak “henüz uyanış evresindeki Arap milliyetçiliği, Suriye’de en şiddetli haline Fransız manda idaresi döneminde ulaşacaktır.”³

Birinci Dünya Savaşı öncesindeki yıllarda, Osmanlı İmparatorluğu çatısı altında özerk yönetimler kurmak isteyen Suriyeli milliyetçiler, hedeflerine daha kolay ulaşabilmek için her fırsatta Fransa'nın yardımını aramışlardır. Örneğin, Lübnan'da Marunîler tarafından başlatılan isyan hareketleri ile Marunî-Müslüman dayanışmasıyla düzenlenen Suriye'deki Arap milliyetçilik hareketleri ancak Fransız Hükümeti'nin desteğiyle dallanıp budaklanmıştır. Ayrılıkçı Arap hareketlerine karşı sert uygulamalarda bulunan ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üç önemli simasından biri olan Cemal Paşa da; Fransa'nın Mısır'daki siyasi memurunun, “*Suriye bir gün ecnebi himayesi altına girecek ise Suriyeli Hristiyanlar hemen müttefiklik bu himayenin Fransa himayesi olmasını arzu edeceklerdir*” şeklindeki sözlerini aktarmıştır.⁴

Aslında Arap milliyetçileri, Fransa'nın Suriye üzerindeki emperyalist hedeflerinin farkındaydılar ve bundan da son derece rahatsızlık duymuşlardır. Bununla birlikte, Osmanlı yönetiminden özerklik konusunda taviz koparabilmek için büyük güçlerin desteğini almak zorunda olduklarının da farkına varmışlardır. Bu konuda stratejik hareket eden Fransız idaresi ise; “*milliyetçilere kısmi destek vererek bir taraftan bölgeyle olan bağlarını güçlendirmiş, diğer taraftan milliyetçiliğin şiddetini azaltmaya çabalamıştır. Çünkü Suriye'deki Arap milliyetçiliğinin ayrılıkçılığa bürünmesinden ve böylece, bölgenin İngilizlerin eline geçmesinden endişelenmiştir. Bu nedenle Fransa, Suriyeli Arapların hem idari reform ve özerklik taleplerini desteklemiş, hem de Fransız çıkarlarını gözeterek örgüt ve dernekleri kullanarak halkın sempatisini kazanmaya çalışmıştır.*”⁵

Bilindiği gibi, Suriyeli Arapların kısa süreli bağımsızlığına giden süreçte İngilizlerin de göreceli olarak katkısı olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği sırada İngilizler, bir taraftan Osmanlı ordularına karşı Arap aşiretlerinin desteklerini almayı, diğer taraftan da Fransa'ya karşı Ortadoğu'daki konumlarını sağlamlaştırmayı planlamışlardır. Hicaz'ın idaresini elinde tutan Şerif Hüseyin'le irtibat kuran İngiliz yetkililer, destek sağlaması durumunda Şerif'e birtakım vaatlerde bulunmuşlardır. İngilizler, Şerif'le bütün Arapları temsilen ilişki kurduklarını belirttikten sonra, Şerif Hüseyin'in talep ettiği üzere, “*Hicaz bölgesi, Suriye ve Mezopotamya da dâhil olacak şekilde Arap topraklarının bağımsızlığını kabul etmişlerdir.*”⁶ Osmanlıya karşı isyan etmeleri karşılığında Araplara bağımsızlık sözü

² Gerald H. Blake ve Alasdair Drysdale, *The Middle East and North Africa: A Political Geography*, Oxford University Press, New York 1985, s. 59.

³ Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004, ss. 128-129.

⁴ Cemal Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayrılıkçı Arap Örgütleri, Âliye-i Divan-ı Harb-i Örfisi*, (Yay. Haz.: Ayşe H. Aydın), Arba Yayınları, İstanbul 1993, s. 13. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Arap milliyetçileriyle Fransa arasındaki ilişkiler için, bkz: Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık, 1908-1918*, (Çev.: Türkan Yöney), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, ss. 224-227.

⁵ Mehmet Akif Okur, “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası”, *bilig*, S. 48, ss. 141-142; Cemal Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayrılıkçı...*, ss. 40-41.

⁶ Elie Kedourie, *In the Anglo-Arab Labyrinth: The McMahon-Husayn Correspondence and its Interpretations, 1914-1939*, Frank Cass, London; Portland 2000, ss. 141-158; H. Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar...*, s. 221.

veren İngiltere, savaş bittikten sonra “Şerif’in kendilerini yanlış anladığını ileri sürmüşlerdir.”⁷

Şerif Hüseyin’e bazı vaatler vererek anlaşmış olan İngiltere, diğer taraftan Fransa ile 16 Mayıs 1916’da Sykes-Picot Anlaşması’nı imzalamıştır. Anlaşmaya göre, Cebel-i Lübnan’ı da içine alan Suriye’nin kıyı bölgesiyle Kilikya (Adana) ve çevresi Fransa’ya verilmiştir. Basra ve Bağdat vilâyetleriyle Hayfa ve Akkâ limanları İngiltere’ye bırakılmıştır. Musul vilâyetini içine alan Fransız nüfuz alanı İran sınırına kadar uzanmıştır. İngiltere’nin etki alanı ise, Filistin’den Mezopotamya’ya kadar geniş bir bölgeyi kapsamıştır. Ayrıca İngiliz ve Fransız yetkililer, kendi nüfuz bölgelerinde bağımsız Arap devletleri kurmayı ve bunları korumayı kabul etmişlerdir. Ancak “Sykes-Picot, Şerif Hüseyin’in istediğinden tamamen farklı bir antlaşmaydı. Şerif’e bırakmayı vaat ettiği toprakların bir kısmını ileride İbn Suud’a teklif edecek olan İngilizler, Arapları ikinci defa aldatmışlardır. Fakat Araplar, bu gizli anlaşmayla Ortadoğu’nun kaderinin nasıl belirlendiğini daha sonra öğreneceklerdi.”⁸

Birinci Dünya Savaşı esansında imzalanan gizli antlaşmalardan habersiz olan Hicaz Emiri Hüseyin, İngilizlerle anlaştıktan sonra Haziran 1916’dan itibaren Hicaz bölgesindeki Arap kabilelerin desteklerini de alarak Osmanlı ordusuna karşı Arap ayaklanmasını başlatmış ve 1916’nın Kasım ayında kendisini “Arap ülkelerinin kralı” ilan etmiştir.⁹ Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru, zor durumda kalan Osmanlı ordusunun Şam’ı boşaltmasının ardından, 1 Ekim 1918’de İngiliz ve Arap kuvvetleri şehre girmişlerdir. Şehrin denetimini ele alan İngilizler, 5 Ekim 1918’de Faysal tarafından, sadece Suriye’nin iç kısımlarıyla sınırlı, bir Arap Askeri Hükümeti kurulmasına izin vermişlerdir. Ayrıca, Faysal’a bağlı bir Osmanlı generali olan Ali Rıza el-Rikabi’yi, askeri yönetici olarak hükümet başkanlığına tayin etmişlerdir.¹⁰ Böylece Suriyeli Arapların iki yıl kadar sürece bağımsızlık dönemi de başlamıştır. Müttefikler Osmanlı kuvvetlerini Suriye bölgesinden tamamen atmaya çalışırken, Faysal da Suriye’deki idareyi şekillendirmekle meşgul olmuştur. Suriye’nin kuzeyine doğru ilerleyen Müttefik kuvvetleri 23 Ekim 1918’de Halep’i de işgal ederek Suriye Hükümeti’ne dâhil etmişlerdir. Neticede Osmanlı Devleti’nin yenilgisi kesinleşmiş ve İtilaf Devletleriyle 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’ni imzalamıştır. Mütareke’den sonra Osmanlı kuvvetlerinin çekilmesiyle Suriye’deki dört yüzyıllık Osmanlı hâkimiyeti son bulmuştur.¹¹ İngiltere, savaştan sonra, Suriye bölgesinin güneyindeki Filistin kesimini bir İngiliz birliğinin denetimine bırakmıştır. Bölgenin batı kesiminde yer alan Cebel-i Lübnan, Beyrut ve sahil kesimi Fransız idaresine devredilmiştir. Son olarak bölgenin doğu kısmı Halep’ten Maan’a kadar olan bölge, Faysal’ın kontrolünde bulunan Suriye Hükümeti’ne eklenmiştir.¹² Ancak bu taksimat, ne Faysal’ın ne de Şerif Hüseyin’in beklentilerini karşılamıştır. Bölgedeki bu fiili durum, Faysal’ın kendisini resmen, Lübnan’ın da dâhil olduğu, ‘Birleşik Suriye Kralı’ ilan edeceği 7 Mart 1920 tarihine kadar devam etmiştir.

Faysal’ın krallığı her ne kadar fiilen çoktan başlamışsa da, bundan sonraki süreçte Faysal, Suriye Krallığı’nın kuruluşunun resmen ilan edilmesi için çabalamıştır. İlerleyen süreçte, daha

⁷ İsmail Şahin vd., “Ortadoğu’da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 38, ss. 248-251.

⁸ G. H. Blake ve A. Drysdale, *The Middle East...*, s. 63.

⁹ H. Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar...*, s. 230.

¹⁰ Zeine N. Zeine, *The Struggle for Arab Independence: Western Diplomacy & The Rise and Fall of Faisal's Kingdom in Syria*, Khayat's, Beirut 1960, ss. 25-33; Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi...*, ss. 389-395.

¹¹ Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi...*, ss. 394-414. Mondros Mütarekesi’nin 16. maddesine göre, “Hicaz’da, Asir’de, Yemen’de, Suriye’de ve Irak’taki bütün Osmanlı garnizonlarının en yakın Müttefik Komutanına teslim olmaları ve bütün birliklerin Kilikya’dan çekilmeleri” gerekmektedir. Bkz: Seha L. Meray ve Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri, (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1977, s. 3.

¹² Z. N. Zeine, *The Struggle for Arab Independence...*, ss. 39-40; Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi...*, ss. 394-414.

çok askerlik vasıflarıyla tanınan Faysal, Fransız kuvvetlerin denetiminde bulunan sahil bölgesi hariç, hemen hemen Suriye'nin tamamında kontrolü sağlamıştır. 7 Mart 1920'de toplanan Büyük Suriye Kongresi Suriye'nin kayıtsız şartsız bağımsız bir ülke olduğunu ilan etmiştir. Ertesi gün Faysal, Lübnan'ı da içine alan 'Birleşik Suriye Krallığı'nın' kralı ilan edildi. Şam'da hemen resmi bir Suriye hükümeti kurulmuştur.¹³ Dâhili ve harici bütün zorluklara rağmen Faysal yönetimi, Suriye'de yeni bir idari yapılanmanın inşası için büyük çaba sarf etmiştir. Ancak bu bağımsız Arap devleti çok fazla yaşamayacaktır.¹⁴

Bu dönemde üç farklı unsur, Arap milliyetçiliğinin inkişafını ve Kral Faysal'ın Arap Devleti'nin kalkınmasının önünde engel teşkil etmiştir. Bunlardan birincisi, İngilizlerin bütün Mezopotamya'yı kendi denetimleri altında tutma çabasıdır. Böylece Bolşevik Rusya'nın nüfuzuna karşı bölgedeki petrol çıkarları korunmuş olacaktır. İkincisi İngiltere'nin, 1917'de ilan edilen Balfour Deklarasyonu'yla Siyonistler için Filistin'de "milli yurt" vadetmesidir. Hâlbuki İngilizler, dönemin Fransız Hükümeti ile imzaladıkları Sykes-Picot Antlaşması'yla, "bağımsız bir Arap Devleti veya Arap Devletleri Federasyonu'nu" onaylamıştır. İngilizlerin bu sözleri doğal olarak birbirleriyle çelişmektedir. Üçüncü unsur ise, Fransa Hükümeti'nin etkin bir emperyalist güç olarak Ortadoğu'daki varlığını sürdürme noktasındaki kararlılığıdır.¹⁵

Yukarıda bahsedilen Sykes-Picot Anlaşması'ndan da anlaşıldığı üzere emperyalist güçlerin hedeflerine ulaşmadaki başlıca engel, Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcudiyetidir. Gerçekten de Osmanlı İmparatorluğu, bir zamanlar imparatorluk sınırlarının her yerinde olduğu gibi Ortadoğu'da da huzur ve barışın teminatı olmuştur. Ancak emperyalist güçler, özellikle İngiltere ve Fransa, Sykes-Picot Antlaşması'yla belirledikleri esaslara göre Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama ve manda rejimlerini inşa etme yolunda önemli adımlar atmışlardır. Şurası bir gerçektir ki, "Arap halkları için Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması sadece bir devletin sonunun gelmesi anlamı taşımıyordu; bu aynı zamanda dört yüz yıldır davranışlarını şekillendiren siyasal, toplumsal ve dini düzenin de sonu demektir."¹⁶

Suriye'de Fransız manda yönetimini hazırlayan önemli gelişmelerden diğeri de, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra düzenlenen konferanslar serisidir. Özellikle 1919'da düzenlenen Paris Barış Konferansı'nda Amerika Başkanı Wilson, Arapların bağımsızlık taleplerini gündeme getirerek Faysal'ın, kendi tezlerini açıklaması için konferansa davet edilmesini istemiştir. Konferansta tezlerini savunan Faysal, bağımsızlık taleplerine karşılık bulamamış ve Suriye'ye dönmüştür. Bu arada, bölgeyi keşfe çıkan Amerikalı bir heyet, incelemelerini tamamladıktan sonra Suriye ve civarının Faysal yönetiminde bağımsız olarak kalması veya Amerika'nın himayesine girmesi yönünde görüş bildirmiştir.¹⁷

Amerika Başkanı Wilson'a rağmen, İngiltere ve Fransa, çıkarlarıyla çeliştiği için Suriye'nin bağımsızlığını kabul etmemişlerdir. San Remo'da 18-26 Nisan 1920'de toplanan "Üçler Konseyi", Arap topraklarını manda yönetimlerine bölmüş ve Suriye ve Lübnan'ı Fransız manda idaresine vermiştir.¹⁸ Manda idaresi resmen onaylanmadığı halde, Fransız orduları Beyrut'tan Suriye'nin iç kesimlerine doğru ilerlemeye başlamıştır. 24-25 Temmuz 1920'de gerçekleşen Meyselun Savaşı'nda Yusuf el-Azma komutasındaki Suriye ordusunu

¹³ David K. Fieldhouse, *Ortadoğu'da Batı Emperyalizmi, 1914-1958*, (Çev.: Merve Şahin), Tarih&Kuram Yayınları, İstanbul 2018, ss. 347-348.

¹⁴ Stephen H. Longrigg, *Syria and Lebanon Under French Mandate*, Oxford University Press, Beyrut 1972, s. 105; M. A. Okur, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden...", s. 140.

¹⁵ Salma Mardam Bey, *Syria's Quest For Independence 1939-1945*, Ithaca Press, Beyrut 1997, s. 8.

¹⁶ William L. Cleveland ve Martin Bunton, *A History of the Modern Middle East*, Westview Press, Boulder 2009, s. 169.

¹⁷ Z. N. Zeine, *The Struggle for Arab Independence...*, ss. 99-118.

¹⁸ G. H. Blake ve A. Drysdale, *The Middle East...*, s. 63; Z. N. Zeine, *The Struggle for Arab Independence...*, ss. 138-139.

yenilgiye uğratan Fransız komutanı General Henri Gouraud, Şam'ı işgal ederek Suriye Krallığı'na son vermiş, Faysal da Avrupa'ya sürgüne gönderilmiştir.¹⁹ Ayrıca, Halep'e yaklaşık 25 km uzaklıktaki Katma'da bulunan dört tabur Fransız askeri, Halep'i de işgalini gerçekleştirmiştir. Böylece Halep'in de işgaliyle artık Suriye'nin tamamında Fransız manda idaresi dönemi 'fiilen' başlamıştır.²⁰

Fransız kuvvetleri Temmuz 1920 tarihinde Suriye'nin tamamına fiilen yerleşmiş olmalarına rağmen, Suriye ve Lübnan'ı kapsayan Fransız mandası ancak 1922 yılının Temmuz ayında resmen onaylanmıştır.²¹ Cemiyet-i Akvam'ın 28 Nisan 1919'da kabul ettiği ve manda rejimlerinin esaslarını içeren anlaşmanın 22. maddesine göre, manda idareleri, tanımı itibarıyla "geçici bir yönetimdi" ve "mandater"²² devlete, başta toprak ilhakı olmak üzere, önemli sınırlamalar getirmiştir.²³ Olaya Fransa özelinde bakılacak olursa, Cemiyet-i Akvam'ın Suriye'deki Fransız mandasıyla ilgili kabul ettiği karara göre, "Fransa bölgede kendi menfaatlerini gözetmemeliydi ve Fransa, diğer büyük devletlerin zararına olacak şekilde imtiyazlı gümrük vergileri koymamalıydı."²⁴ Ayrıca mandater olarak Fransa, üç yıl gibi bir sürede Suriye için anayasa hazırlamalı, manda idaresi altındaki Suriyelilerin haklarını korumalı ve onların menfaatlerini gözetmelidir. Bunların dışında Fransız yönetimi, Suriyelilerin bağımsızlık taleplerini teşvik etmekle ve Suriye'nin bağımsızlığı yönünde uygun şartları hazırlama yükümlülüğü altına girmiştir. Dış politikaya dair her türlü kararı almak ise tamamen Fransa'nın yetkisi dâhilinde kalmıştır.²⁵

2. Manda Yönetimi Döneminde Suriye'deki İdari Yapılanma

Fransız Hükümeti, Suriye'nin yönetimini teslim aldıktan hemen sonra mevcut idari yapıyı değiştirip, çok sıkı denetime dayanan bir yönetim sistemi kurmuştur. Yönetim işleri, genel olarak Fransız danışmanların denetiminde olan yerel hükümetler tarafından yürütülmüştür. İdari sistemin başında, manda yönetiminin temsilcisi ve Fransız askeri kuvvetlerin başkomutanı olan Fransız Yüksek Komiseri bulunmuştur. Ayrıca Yüksek Komisere yardımcı olmak üzere ve yerel hükümetlerde danışman olarak görevlendirilen Fransız sivil ve askeri memurlar da yer almıştır. Her türlü ihtiyaçları Fransız Hükümeti tarafından karşılanan bu sivil ve askeri memurlar, Suriye'deki yerel yönetimler ve siyasi hayat üzerinde doğrudan etkilere sahip olmuşlardır. Özellikle Suriye'deki gümrük, posta ve telefon gibi hizmet noktaları doğrudan doğruya Yüksek Komiserin yönetimi ve kontrolü altında yer almıştır. Böylece Fransız yetkililer, kendi aleyhlerinde olacak haber ve gelişmeleri zamanında öğrenip, önceden tedbir alma avantajını elde etmişlerdir.²⁶

Fransız manda idaresi, Suriye'deki Arap milliyetçilik hareketlerinden son derece tedirgin olmuştur. Fransız Hükümeti, hem İngiltere'nin Arap milliyetçiliğini kendilerine karşı kullanabileceğinden endişelenmiş, hem de Suriye'de yükselecek Arap milliyetçilik ateşinin

¹⁹ Z. N. Zeine, *The Struggle for Arab Independence...*, ss. 153; 182-184.

²⁰ Selim Çelenk, *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, (Yay. Haz.: Günay Çelenk), Antakya Gazeteciler Cemiyeti, Antakya 1997, s. 20.

²¹ P. A. Shambrook, *French Imperialism...*, s. 2.

²² "Manda" terimi, etimolojik köken olarak Latince "mandatum", Fransızca ise "mandat" kelimelerinden gelmektedir. Kavram olarak "vekâlet" anlamında kullanılan sözcük, Roma Hukuku görüşüne ve İngiliz resmi "vekillik" kavramına dayanmaktadır. Bkz: Kadir Kasalak, *Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 22.

²³ Müzehher Yamaç, "Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918 -1940)", *Belleten*, C. LXXXII, S. 295, s. 1157.

²⁴ Philip S. Khoury, *Syria and The French Mandate 1920-1945*, Princeton University Press, New Jersey 1987, ss. 308-314.

²⁵ D. K. Fieldhouse, *Ortadoğu'da Batı...*, s. 351; S. H. Longrigg, *Syria and Lebanon...*, s. 111.

²⁶ Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi...*, s. 454.

Kuzey Afrika'daki sömürgelerinde bir yangına dönüşmesinden korkmuştur.²⁷ Bu nedenle manda yönetimi, Suriye'de etnik ve dini azınlıkları destekleyerek milliyetçilik hareketlerini zayıflatmaya ve kendi konumunu da güçlendirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Fransız yetkililer, Suriye'de idari alanda yaptıkları düzenlemelerde Hristiyanları, Alevileri, Ermenileri güçlendirip, onlardan destek alabilecek bir politika izlemişlerdir.²⁸ Ayrıca, Fransız manda yönetimi için, milliyetçi hareketleri sınırlandırmak ve milli oluşumların meydana geldiği merkezleri tecrit etmek temel politika prensibi haline gelmiştir. Manda yönetimi, Şam, Halep, Hama ve Humus gibi milliyetçi hareketlerin merkezi haline gelmiş bölgeleri tek bir devlet çatısı altında birleştirerek bu tarz hareket ve oluşumların diğer bölgelere sirayet etmesini engelleyecek yöntemlere başvurmuştur. Ayrıca Fransız idaresi, yerel yönetimlerin başına, mümkün oldukça Arap milliyetçiliği ve bağımsızlık karşıtı kişileri getirmeye çalışmışlardır.²⁹ Bu dönemde Fransa, Suriye'deki halkın yekvücut olarak kendisine karşı ayaklanmasını engelleyebilmek için daima ayrıştırıcı politikalar uygulamıştır.

Suriyeli Araplarla kurduğu ilişkilere ve toplumu idare etme konusundaki önceliklerine göre hareket eden Fransız yönetimi, Suriye'nin idari taksimatı konusunda 1920-1925 yılları arasında çok farklı uygulamalarda bulunmuştur. Manda idaresine karşı tehdit oluşturacak herhangi bir milliyetçi oluşuma izin vermemek için Fransızlar, böl ve yönet şeklindeki temel prensiplerine uygun olarak Suriye'de, mezhepsel ve etnik temellere dayanan bölgesel devletler kurmuşlardır. Bunların her biri özerk yönetime sahipti fakat dış ilişkilerinin yürüncesini Fransız otoriteleri belirlemiştir. 1920 yılından itibaren bu coğrafyada kurulan bölgesel yönetimler şu şekildeydi:

Büyük Lübnan Devleti: Suriye'ye ilk atanan Yüksek Komiser General Gouraud, 31 Ağustos 1920'de bir genelge yayınlarak Cebel-i Lübnan, Beyrut (Sur, Sayda, Merciyun), Trablusşam, ve Suriye'ye bağlı, Baalbek, Bekaa, Reşaya ve Hasbeya kazalarını da kapsayan "Büyük Lübnan Devleti'nin" (*Grand Liban*) kurulduğunu ilan etmiştir.³⁰ Böylece, Suriye'den bağımsız, iktidarda Marunîlerin olduğu ve daha geniş topraklara sahip Büyük Lübnan Devleti ortaya çıkmıştır.³¹

Alevi Devleti: Suriye'de böl ve yönet anlayışı ile hareket eden Fransız yönetimi, Suriye'nin kuzeyinde bir de Alevi Devleti'nin kurulması için hazırlıklar yapmış ve 31 Ağustos 1920'de devletin kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Devlet merkezi olan Lazkiye, Alevi (Nusayri) nüfusun çoğunlukta olduğu bir bölgedir.³² İdari taksimat açısından Alevi Devleti, Lazkiye ve Tartus olmak üzere iki sancağa bölünmüştür. Lazkiye Sancağı ise Sıhyun ve Cebele olmak

²⁷ Daniel Neep, *Occupying Syria Under The French Mandate, Insurgency, Space and State Formation*, Cambridge University Press, New York 2012, s. 27; P. S. Khoury, *Syria and The French...*, ss. 53-54; Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi...*, ss. 454.

²⁸ Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi...*, ss. 454.

²⁹ Edmund Burke, III, "A Comparative View of French Native Policy in Morocco and Syria, 1912-1925", *Middle Eastern Studies*, C. 9, S. 2, ss. 182-183.

³⁰ İrfan C. Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, TTK, Ankara 1989, s. 25. Fieldhouse'a göre Fransızların 'Suriye' algısı, hâkim Marunî nüfusu, Katolik misyoner heyetleri, batılı üniversiteleri ve diğer kurumlarıyla her zaman Lübnan Dağı'na dayanmaktaydı. Bkz: D. K. Fieldhouse, *Ortadoğu'da Batı...*, s. 346.

³¹ İ. C. Acar, *Lübnan Bunalımı...*, s. 25; W. L. Cleveland ve M. Bunton, *A History of...*, s. 225.

³² "Alevilik (Nusayrilik), Fransa'nın Suriye'yi işgaline kadar bölgede ön planda değildi. Fransız Hükümeti, Suriye'de idareyi kolaylaştırmak için Alevilerden oluşan bir devlet kurmuştur. Hükümet, Nusayri çocuklarını askeri okullara, kolejlere alıp yetiştirmiştir. Fransız manda yönetimi kaldırıldıktan sonra, altyapısı çok önceden hazırlanmış olduğu için zamanla Suriye yönetimini ellerine aldılar." Bkz: Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi...*, s. 461.

üzere iki kazaya ayrılmıştır. Tartus Sancağı ise, Tartus, Safita, Merkab Tel-Kala ve Ümraniye olmak üzere dört kazaya ayrılmıştır.³³

Dürzi Devleti: Fransız manda yönetimi, Suriye'nin güneyinde özerk bir Dürzi Devleti kurulması yönünde adım atmaya karar vermiş ve Dürzi siyasi ve manevi liderleriyle bu konuda bazı görüşmeler de yapmıştır. Fransız yetkililerle yapılan anlaşmadan sonra Şam'daki Fransız temsilcisi Mösyö Şöfler Süveyde'ye gelerek, 5 Nisan 1922'de büyük bir törenle Suriye'nin güneyinde Dürzi Devleti'nin kuruluşunu ilan etmiştir. Fransız manda yönetimi, Dürzi lider Salim el-Atraş'ı devletin yöneticisi olarak onaylayıp atamıştır.³⁴ Yine anlaşma gereğince Fransız Hükümeti, yerel yönetimin ihtiyaç duyacağı askeri, ekonomik ve teknik yardım yapmıştır.³⁵

Suriye Devleti: Büyük Lübnan'dan sonra, Fransız Yüksek Komiser General Gouraud, 1920 yılının sonlarına doğru Halep Devleti, Şam Devleti, olmak üzere iki ayrı siyasi oluşumun daha temelini atmıştır.³⁶ Ancak Fransız manda idaresi, 28 Haziran 1922 yılında Halep, Şam devletleriyle Alevi Devleti'ni de içine alan bir Suriye Federasyonu oluşturmuştur.³⁷ Ancak, federasyon sistemi yürütülemediği için Yüksek Komiser General Maxime Weygand tarafından 5 Aralık 1924'te kaldırılmıştır.³⁸

Başarısız federasyon denemesinden sonra Fransız manda idaresi, 1925 yılının Ocak ayında Halep, Şam devletleriyle özel konuma sahip İskenderun sancağını bileştirerek, başkenti Şam olan bir Suriye Devleti kurmuştur. Yeni idari sisteme göre Suriye Devleti'nin sınırları, Şam, Humus, İskenderun, Deyri Zor ve Havran sancakları ile Halep vilayetini kapsamıştır.³⁹

Fransız yetkililerin uyguladığı bu idari taksimata göre önce Halep, daha sonra da Suriye Devleti içinde yer alan İskenderun sancağında ise, TBMM Hükümeti'nin 20 Ekim 1921'de Fransa ile imzaladığı Ankara Antlaşması esaslarına uygun olarak özerk bir yönetim uygulanmıştır.⁴⁰

Fransa'nın Suriye'de uyguladığı idari taksimat yöntemi, İngilizlerin Ortadoğu'nun diğer bölgelerinde yaptığı gibi, Suriye halkının talep ve beklentilerini dikkate almaktan ziyade Fransızların kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmesi üzerine tasarlanmıştır.⁴¹ Daha önce işaret edildiği gibi Fransız yönetimi, ısrarla takip ettiği bu politika sayesinde, Suriye'nin, Arap milliyetçiliğinin temel odağı olarak değerlendirildiği bu hassas dönemde, milliyetçiliğe dayalı daha büyük arzuların önüne geçmeyi hedeflemiştir. Fakat “*böl ve yönet prensibine dayanan idari yapılanmanın önemli bir sonucu olarak, Suriye ve Lübnan'daki*

³³ Peter Mansfield, *A History of The Middle East*, Penguin Books, London 2003, s. 200; J. Barr, *Kırmızı Çizgi...*, ss. 137-138; Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi...*, s. 461.

³⁴ James Barr, *Kırmızı Çizgi, Paylaşılmayan Toprakların Yakın Tarihi*, (Çev.: Ekin Can Göksoy), Pegasus Yayınları, İstanbul 2016, ss. 137-139; Albert H. Hourani, *Syria and Lebanon: A Political Essay*, Oxford University Press, London 1946, s. 172.

³⁵ Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi...*, s. 460. “*Dürziler, muhtemelen kökeni Mısır'a dayanan ve tamamen kendi içlerinde evlilik yapan bir topluluktur. Dürzilik inancı; Müslümanlara, Hıristiyanlara, Yunanlılara ve putperestlere ait kavramların derlenmesiyle ortaya çıkmıştı. Dürziler, Türklerin idaresi altında dört yüz yıl varlığını devam ettirmiş ve az çok kendi haline bırakılmış dağlarda yaşayan zorlu bir topluluktur.*” Bkz: D. K. Fieldhouse, *Ortadoğu'da Batı...*, s. 351.

³⁶ P. S. Khoury, *Syria and The French...*, ss. 112-118; Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi...*, s. 459.

³⁷ Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi...*, ss. 455-456.

³⁸ Hourani, *Syria and Lebanon...*, s. 173.

³⁹ P. A. Shambrook, *French Imperialism...*, s. 3; A. H. Hourani, *Syria and Lebanon...*, s. 173.

⁴⁰ Bige Yavuz, “1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşamaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VIII, S, 23, ss. 289-293.

⁴¹ M. A. Okur, “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden...”, s. 142; D. Neep, *Occupying Syria...*, s. 26.

Fransız yönetimi pratikte giderek artan bir şekilde keyfi, mezhepçi, sömürücü ve yozlaşmış bir yönetim olarak ortaya çıkmaktaydı.”⁴²

3. Suriye’de Milliyetçilik Hareketleri ve Fransız Mandası

Suriye’deki şehirli elitler, manda yönetimi döneminde, Fransız manda yönetimiyle aralarında yeni bir güç dengesi yaratmak ihtiyacı hissetmişlerdir. Fransızlar ise –Osmanlıların yaptığı gibi– Suriye’de meşru bir yönetim kurabilmek için şehirli elitlerin desteğini almaları gerektiğinin farkına varmışlardır. Fransız yönetiminin Suriye’deki gayri meşru varlığı nedeniyle elitler, yabancı otoritenin ajanlığını yapmak yerine, halkın temsilcileri olarak Fransız yönetimine karşı muhalefete yönelmişlerdir. Bu dönemde elitler, Fransız yönetimi tarafından muhatap alınabilmek için öncesine nazaran çok daha geniş ittifaklar kurmuşlardır. Bu durum, onların toplum içindeki örgütleri daha aktif hale getirebilmelerini kolaylaştırmıştır. Bu dönemde elitler ile alt gruplar arasındaki dayanışmayı sağlayacak en temel unsur ‘milliyetçilik’ unsuru idi. Milliyetçilik aslında iki dünya savaşı arasındaki dönem boyunca Suriye’deki politik hayatın merkezinde yer almıştır.⁴³

Manda yönetimi döneminde Şam, Halep, Hama ve Humus gibi şehirler, milliyetçilik faaliyetlerinin daimi merkezi haline gelmiştir. Bununla birlikte bağımsızlık hareketleri, bu merkezlerle sınırlı kalmamış, kırsal kesimlerde ve özellikle Alevi-Dürzi azınlıkların yaşadığı bölgelerde kesintili de olsa devam etmiştir.⁴⁴ Fransız idaresi, milliyetçilik faaliyetlerinin yoğun olarak yaşandığı önemli şehir merkezleriyle taşra arasındaki çatışmaları kızıştırıp, grupları birbirlerine kırdırarak bağımsızlık hareketlerinin geniş bir tabana yayılmasını engellemeye çalışmıştır. Gerçekten de Fransa, “başarısız toprak reformu” projesi de dâhil olmak üzere, bu hedeflerine ulaşabilmek için birçok önemli girişimde bulunmuştur.⁴⁵ Bunlara ek olarak Fransız yönetimi, Suriye’de uygulanan seçim sistemlerini belirlerken dahi ayrıştırıcı tutumlarını muhafaza etmiştir. Bu konuda hassas davranan Fransız yönetimi, kendilerine karşı muhalefet yapan şehirli milliyetçilerin kırsal kesimde yaşayan köylülere ulaşıp birbirleriyle irtibat halinde olmalarını engellemek için elinden geleni yapmıştır.⁴⁶

Suriye’deki milliyetçilerin mücadelesi, her zaman mandater devletin belirlemiş olduğu hukuki yapıyla sınırlı kalmamıştır. 1920’lerde meydana gelen bir dizi bölgesel ayaklanmalar ve özellikle 1925-1927 arasında patlak veren büyük isyan, Fransız mandasına karşı başlatılan direniş sürecinin dönüm noktasını oluşturmuştur.

Fransız otoritesine karşı başlatılan yerel ayaklanmalar esnasında Anadolu’nun bölgedeki varlığı her daim hissedilmiştir. Örneğin, Suriye’deki milliyetçi liderlerden Şeyh Salih ibn Ali’nin, Suriye’de Fransız yönetimine karşı Temmuz 1919’dan itibaren başlattığı mücadelesinde başarılı sonuçlar almasında Türk milliyetçilerinin de büyük etkisi olmuştur. Ayrıca, Şeyh Salih’in liderliğinde belirli aralıklarla devam eden isyanların TBMM Hükümeti tarafından desteklendiği bilinmektedir. Bunların dışında Şeyh Salih’in silah ve mühimmat ihtiyacının büyük bir kısmı Halep’teki Kuva-yı Milliye Heyeti vasıtasıyla Anadolu tarafından temin edilmiştir.⁴⁷

Halep ve civarında Fransız kuvvetlerine karşı mücadele eden bir diğer Suriyeli milliyetçi İbrahim Hannanu idi. Onun başlattığı hareket de Anadolu’daki Kuva-yı Milliye tarafından desteklenmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, Halep ve civarının yoğun bir şekilde Türk gelenek ve kültürünün etkisi altında olması nedeniyle, Fransız kuvvetlerinin bölgeyi işgal

⁴² J. Barr, *Kırmızı Çizgi...*, s. 137.

⁴³ P. S. Khoury, *Syria and The French...*, s. 5.

⁴⁴ P. S. Khoury, *Syria and The French...*, ss. 10-11.

⁴⁵ P. S. Khoury, *Syria and The French...*, ss. 60-63

⁴⁶ P. A. Shambrook, *French Imperialism...*, ss. 14-15.

⁴⁷ Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi...*, ss. 484-485; P. S. Khoury, *Syria and The French...*, ss. 100-102.

etmesinden sonra birçok Suriyeli, Anadolu'yu kurtuluş umudu olarak görmeye başlamıştır. Bundan dolayı Halep'teki milliyetçiler, 1920'lerde Türkiye ile birleşme fikrini ileri sürmüşlerdir. Bu son derece müsait ortamın verdiği avantajla Kuva-yı Milliye liderleri, Anadolu'daki milli teşkilatın bir benzerinin Halep ve civarında kurulmasını sağlamış, Fransız emperyalizmine karşı mücadele eden Suriyeli milliyetçilere örnek olmuşlardır.⁴⁸ “*Hatta Ankara hükümeti özellikle Halep'teki direnişi o derece desteklemişti ki, İbrahim Hannanu yargılandığı mahkemede, askeri operasyonların doğrudan Ankara hükümetinin emriyle yapıldığını itiraf etmiştir.*”⁴⁹

Bağımsızlık hareketleri bölgenin kuzeyiyle sınırlı kalmamış; Suriye'nin güneyinde ise Şam merkezli milliyetçilik faaliyetleri devam etmiştir. Buradaki milliyetçilik hareketleri genellikle eğitim seviyesi yüksek Müslüman elitler tarafından yürütülmüştür. Fransızların baskısı zamanla arttıkça, siyasi muhalefetin şiddeti de orantılı bir şekilde yoğunlaşmıştır.⁵⁰ Ayrıca, Suriye'nin güneyinde çıkan bazı bölgesel isyanların -1925'te Lübnan'da başlayan Dürzi isyanı gibi- bazen milli bir direniş havası yarattığı da görülmüştür. Fransız idaresinin baskı ve sindirme politikalarından rahatsız olan Dürziler, kendi aralarındaki çatışmaları bir tarafa bırakarak gayrimeşru olarak gördükleri otoriteye karşı direnişe geçmeye karar vermişlerdir. Temmuz 1925'te Sultan el-Atraş liderliğinde harekete geçen Dürzi gruplar, “*hem Marunîlerle olan geleneksel çatışmalar hem de Fransız manda idaresine karşı besledikleri kin ve öfke nedeniyle Fransız manda idaresine karşı ayaklanmışlardır.*”⁵¹ “*Cebel-i Druz bölgesinden yükselen şikâyetlerin ve genel huzursuzlukların Fransızların varlığına karşı milliyetçi muhalefetle birleşmesiyle Dürzi ayaklanması çok daha ciddi boyutlara yükselmiştir. Dürziler, 20 Temmuz 1925'te Selahd şehrini, 2 Ağustos 1925'te ise Dürzilerin başkenti konumunda bulunan Süveyde'yi ele geçirerek Fransızları Cebel-i Druz'dan atmayı başarmışlardı.*”⁵²

Lübnan sınırlarında başlayan Dürzi isyanının Suriye'nin diğer bölgelerinde duyulmasıyla birlikte Halep ve Şam civarında da birtakım isyanlar patlak vermiştir. Dürzilere liderlik eden el-Atraş, Suriye'deki milliyetçilerle anlaşmalı olarak Şam'a saldırılar düzenlemiş ve yine milliyetçilerin destekleriyle Ekim 1925'te Şam işgal edilmiştir. Bu gelişmeler üzerine Fransız idaresi, acımasızca Şam'a bomba yağdırmış, geride ise, binlerce insanın hayatını kaybettiği, birçok yerleşim yerinin ciddi hasar gördüğü enkaz yığını bırakmıştır. Şiddetli askeri müdahalelere rağmen ayaklanma yılın sonuna doğru ancak bastırılabilmiştir.⁵³

Büyük Dürzi isyanı bastırılmış olmasına rağmen, bölgede sükûnet ve huzur bir türlü sağlanamamıştır. Dürzi unsurlar, Marunîlerin koruyucusu konumundaki Fransız yönetimine karşı her zaman muhalefet ve direniş halini devam ettirmişlerdir. Devam eden bu gergin ortam karşısında Fransız yönetimi geri adım atma ihtiyacı hissetmiştir. Yüksek Komiserliğe atanan ilk sivil olan De Jouvenel, genel bir sükûnet için öncelikle bölgedeki mevcut heyecanı yatıştırmış, sonrasında da selefleri olan yüksek komiserlerin daha önce Lübnanlılara vadettiği Anayasanın hazırlanması konusunda bir Temsilciler Meclisi oluşturmuştur. Lübnan'ın heterojen yapısını tanıyan ve tüm halka eşit davranılmasını öngören Anayasa, 23 Mayıs 1926 tarihinde Mecliste kabul edilmiştir. 1926 Anayasasında din ve vicdan özgürlüğü ile eşitlik

⁴⁸ Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi...*, ss. 375-376; 474.

⁴⁹ P. S. Khoury, *Syria and The French...*, ss. 103-110; M. A. Okur, “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden...”, s. 146.

⁵⁰ S. H. Longrigg, *Syria and Lebanon...*, s. 151; M. A. Okur, “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden...”, s. 147.

⁵¹ Ahmet Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2006, ss. 45-46.

⁵² Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, (Çev.: Yavuz Alogan,) İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 374.

⁵³ Michael Provence, *The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism*, University of Texas Press, Austin 2005, ss. 128-130; W. L. Cleveland ve M. Bunton, *A History of...*, s. 223.

ilkeleri garanti edilmiştir. Dahası, “Lübnan Cumhuriyeti” kavramı yavaş yavaş da olsa Lübnanlıların zihinlerinde oluşmaya başlamıştır.⁵⁴ Fakat dini grupların nüfusuna göre yapılmış olan bu düzenleme ve uygulamalar, Lübnan’a huzur ve barış getirmemiş ve gruplar arasındaki mücadele ve çatışmalar sürüp gitmiştir. Fransa Hükümeti, bu idari-siyasi uygulamalarla bugünkü Lübnan Devleti’nin temellerini atmıştır.

Daha önce değinildiği gibi Suriye, Fransız manda idaresi tarafından dört farklı devletçiğe bölündüğü için milliyetçi elitlerin odaklanmaları gereken asıl mesele, Suriye’nin coğrafi birlik ve bütünlüğünün bir an önce sağlanması olmuştur. Oysa ki Türk kökenli Suriyeli politikacı Cemil Mardam Bey (1893–1960), 1920’lerin Suriye’inde ortaya çıkan milliyetçilik hareketlerinin ve isyanların Suriye’nin bütünlüğünü ve bağımsızlığını sağlamaya odaklanmadığını ileri sürmüştür. Ona göre, “*bu isyanları; Aleviler, Dürziler ya da Bedeviler gibi tek tek gurupların yabancı müdahalesine karşı ayaklanmaları şeklinde yorumlamak daha isabetli olacaktır.*”⁵⁵

4. Manda Yönetimi Döneminde Suriye’de Siyasi Hayat

Fransız kuvvetleri, 1920’lerin sonlarına kadar devam eden isyanlar zincirinin ardından düzeni yeniden sağlamışlardır. Bundan sonraki süreçte Fransız manda idaresi, Cemiyet-i Akvam tarafından kendisinden talep edilen yükümlülükleri yerine getirmek için bazı girişimlerde bulunmuştur. İlk ciddi teşebbüs olarak Fransız manda idaresi, 1927 yılında Şam’daki birçok milliyetçi grubun ortak çabalarıyla kurulan Vatan Kitleleri ya da Arapça adıyla el-Kitle el Vataniyye Partisi’nin Suriye siyasi hayatına katılmasına müsamaha göstermiştir. “*Bu gelişme, Suriyelilerin kendi kendilerini yönetmesi yönünde ilk önemli adım olarak görülebilir.*”⁵⁶ Milliyetçi ittifak kurucuları arasında, Şam’dan İhsan el Şerif; Halep’ten İbrahim Hannanu ve Abdurrahman el-Kayyali; Hama’dan Necib el-Barazi ve Abdulkadir el-Kaylani; Humus’tan Mazhar Raslan ve Haşim el-Atasi yer almıştır. Vatan Kitleleri’nin liderliğini İbrahim Hannanu ve Haşim el-Atasi yapmıştır. Ayrıca, “*toprak zengini gruplar da bu ittifakın içinde yer alıyorlardı. Milliyetçi hareketin içindeki en radikal unsur olarak, Şükri el-Kuvvetli’nin başkanlığını üstlendiği İstiklal Partisi ön plana çıkmaktaydı.*”⁵⁷

Vatan Kitleleri, kurulduğu yıl yapılan kurucu meclis seçimlerini kazanarak iktidara gelmiştir. İbrahim Hannanu iktidara geldikten sonra, Suriye’nin birleşmesini öngören ve Fransız otoritesini yok sayan bir anayasa hazırlığına başlamıştır. Yüksek Komiser meclisten, doğrudan Fransız manda yönetimini tanımlayan bir maddenin yeni anayasaya eklemesini talep etmiştir. Yüksek Komiserin bu taleplerinin reddedilmesi üzerine parlamentonun kabul ettiği yeni anayasa yürürlüğe girememiş ve Fransız yönetimi Suriye meclisini süresiz tatil etmiştir.⁵⁸

Parlamentonun tatil edilmesi ve 1935’te Hannanu’nin ölümü ve 1936’daki genel grevle birlikte meydana gelen karışıklıklar, Suriyeli milliyetçileri mücadelelerinden vazgeçirmeye yetmemiştir. Onlar, İkinci Dünya Savaşı’nın yaklaştığı bu hassas dönemde, Fransızlarla barış ve dostluk anlaşması imzalamak için ısrarlı taleplerde bulunmaya devam etmişlerdir. Fransa ise, Suriye ve Lübnan ile olan ilişkilerini daha yumuşak bir zemine oturtmak amacıyla böyle bir anlaşmaya sıcak bakmıştır. Nihayet, Leon Blum’un döneminde Fransa, 9 Eylül 1936’da Suriye ile ittifak anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre, beş yıl içinde ülkeden çekilmeyi taahhüt etmiştir. Bu gelişmelerin yaşandığı esnada Haşim el-Atasi Suriye’de milliyetçi bir kabine kurmuştur. Anlaşma, 20 Aralık 1936’da Suriye parlamentosunda oybirliği ile

⁵⁴ İ. C. Acar, *Lübnan Bunalımı...*, s. 26; P. S. Khoury, *Syria and The French...*, ss. 183-184.

⁵⁵ S. M. Bey, *Syria’s Quest...*, ss. 11-13.

⁵⁶ M. A. Okur, “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden...”, s. 148.

⁵⁷ P. A. Shambrook, *French Imperialism...*, s. 9.

⁵⁸ P. A. Shambrook, *French Imperialism...*, ss. 20-23, 248; M. A. Okur, “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden...”, s. 148.

onaylanmış ancak Fransa'da yaşanan hükümet değişikliğinin ardından başa geçen yeni hükümet bu anlaşmayı tanımamıştır.⁵⁹

Vatan Kitleleri'nin liderliğinde, 1937 yılı boyunca Suriye'nin bağımsızlığı konusunda önemli ilerlemeler gerçekleştirilmiştir. Fransız yönetimi, Cebel-i Druz ve Lazkiye'nin Suriye'ye dâhil edilmesini kabul etmiş ve işleriyle ilgili birçok yetkiyi de Suriye hükümetine devretmişlerdir.⁶⁰ Bununla birlikte, Hatay sorunu, parti içindeki kavgalar ve yaşanan birtakım ekonomik sorunlar gibi olumsuz gelişmeler Suriye hükümetinin gücünü zayıflatmıştır.⁶¹ Bunlardan başka, Suriye'de siyasi hayatın eksenini oluşturan milliyetçiler, geniş bir siyasi örgütlenme sürecini başlatamamışlar, kendilerine destek veren dört şehir dışına çıkıp bölge genelinde kalıcı ağırlık sağlayamamışlardır. Değişen siyasi coğrafyaya ve koşullara ayak uyduramadıkları için ayrılıklar sürekli devam etmiştir.⁶²

1939 yılında meydana gelen gelişmeler Suriye'deki siyasi hayatı çok daha zorlu bir mecraya sürüklemiştir. Türkiye ile Fransa arasındaki birebir görüşmeler sonucunda "Fransa, 23 Haziran 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye ilhakını kabul etmiş, 23 Temmuz günü yapılan törenle Hatay'ın idaresi Türk makamlarına teslim edilmiştir."⁶³ Bu gelişmeler üzerine, Suriye'de, milli çıkarları iyi kollayamadığı iddiasıyla hükümet ve Fransa aleyhine gösteriler düzenlenmiş, ülkede tansiyon son derece yükselmiştir. Devlet Başkanı Atasi'nin istifasıyla birlikte Suriye Parlamentosu da feshedilmiştir. Bundan sonraki süreçte manda idaresi, Suriye'yi "Yöneticiler Konseyi" kanalıyla yönetmeye başlamıştır.⁶⁴

5. Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye'de Ekonomi

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden itibaren Suriye bölgesine ciddi yatırımlar yapmış olan Fransa için Suriye, stratejik olduğu kadar iktisadi faaliyetler açısından da büyük önem taşımaktadır.⁶⁵ Bundan başka Suriye, sahip olduğu coğrafi alan itibarıyla Avrupa, Asya ve Afrika arasındaki ticari faaliyetlerde aracılık yapabilecek bir konumdadır. Suriye'de geniş üretim alanına sahip ipek, Fransa'nın "Lion" şirketi için büyük önem arz ederken, dokuma sanayisini de geliştirmiş olan Fransız firmalar, çok miktarda pamuğa ihtiyaç duymuşlardır.⁶⁶ Bu ihtiyaçların rahat bir şekilde karşılanabilmesi için Fransız yönetimi, Suriye'deki zengin tarım alanlarını Fransız yanlısı büyük toprak sahiplerinin ellerinde toplamaya çalışmıştır. Bu iktisadi sömürge politikaları neticesinde, Suriye'deki pamuk ve ipek üretimi Fransızlar kanalıyla Avrupalıların tekeline geçmiştir.⁶⁷

Manda yönetimi süresince işbirlikçi büyük toprak sahiplerini koruyan bir politika izleyen Fransa, Suriye'deki tahıl üretimi üzerinden Fransız tüccarların daha çok kar elde etmelerini sağlamıştır. Daha açık bir ifadeyle, Fransız otoriteleri Suriye'deki piyasa ve pazar koşullarını diledikleri gibi yönetmek kaydıyla, arz-talep dengesini bozarak, Fransız ticaret erbabının adeta servet sahibi olmasının yolunu açmışlardır. Fransız yetkililer her defasında çeşitli söylentiler yayarak, Suriye'den tahıl ihracatını yasaklamışlardır. Neticede tahıl ürünü arzının aşırı artması sebebiyle, tahıl fiyatları oldukça düşmüş ve Fransız tüccarlar çok ucuz fiyatlarla daha fazla

⁵⁹ S. M. Bey, *Syria's Quest...*, s. 12; P. Gürson, *Suriye*, s. 39; P. A. Shambrook, *French Imperialism...*, ss. 218-219.

⁶⁰ M. A. Okur, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden...", s. 149.

⁶¹ P. S. Khoury, *Syria and The French...*, ss. 531-533.

⁶² P. S. Khoury, *Syria and The French...*, s. 622; M. A. Okur, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden...", s. 150.

⁶³ S. Çelenk, *Hatay'ın Kurtuluş...*, ss. 104-105; A. H. Hourani, *Syria and Lebanon...*, ss. 212-213.

⁶⁴ P. S. Khoury, *Syria and The French...*, ss. 512-514; A. H. Hourani, *Syria and Lebanon...*, s. 213.

⁶⁵ D. Neep, *Occupying Syria...*, s. 26; P. S. Khoury, *Syria and The French...*, ss. 30-32.

⁶⁶ İsmail Özçelik, *Milli Mücadele'de Güney cephesi (Urfa) (30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2003, s. 66; P. S. Khoury, *Syria and The French...*, s. 31.

⁶⁷ Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi...*, s. 462.

miktarda tahıl ürünü satın alıp stoklamışlardır. Bu gelişmelerin akabinde söylem değiştiren Fransız yönetimi, tahıl ürünleri hakkında daha önce yayılan olumsuz söylentilerin gerçeği yansıtmadığını ilan edip, ihracat yasaklarını kaldırmışlardır. Dolayısıyla Fransız tüccarların ihraç ettikleri mallardan büyük kazançlar elde etmelerine katkıda bulunmuşlardır.⁶⁸ Ayrıca, ihracat için üretim yapan büyük mülklerin çoğunun sahibi yabancı şirketler ya da şahıslardır. Bu dönemde işgücünün çoğunu göçmenler oluşturuyordu ki bu da ucuz iş gücü olarak yorumlanmıştır.⁶⁹

Fransız manda idaresi, Suriye’de uyguladıkları ekonomik politikalarla Suriye’nin geleneksel iktisadi yapısını da bozmuştur. İdari alanda uygulanan taksimatlar Suriye’deki ticareti de büyük oranda etkilemiştir. Bürokratik işlemlerin zorlaşması nedeniyle Halep ile Türkiye arasında mevcut ticari faaliyetler yok denecek kadar azalmıştır. Ayrıca, Fransız yönetiminin Avrupa mallarına düşük gümrük tarifesi uygulaması, küçük çapta yerli üretim yapan grupların rekabet imkânını büyük ölçüde düşürmüş ve yabancı ürünlere olan rağbeti artırmıştır.⁷⁰

Fransız manda idaresi, Suriye’nin siyasi olduğu gibi iktisadi hayatını da kontrol altına almıştı ve ekonominin bütün çarkları Fransız otoriteler tarafından yönetilmiştir. Örneğin, Fransız Frank’ı, Suriye’deki uluslararası ticari faaliyetlerde geçerli para birimi haline gelmiştir. Ayrıca, parayla ilgili bütün mekanizmalar Fransız bankerleri tarafından idare edilmiştir. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse, “Fransızlar, Kuzey Afrika’daki sömürgelerinde ekonomiyle ilgili olarak tecrübe edindikleri uygulamaları, onlara nazaran çok daha yüksek hayat seviyesinde bulunan Suriyeli Araplar üzerinde denemeye çalışmışlardır. Böylece Fransız yönetimi, Suriye’de hayatın neredeyse her cephesini kontrolleri altına almıştır.”⁷¹ Burada hemen belirtmek gerekir ki Suriye’deki yerel ekonomik faaliyetlerde hala, Osmanlı döneminde de geçerli para birimi olan mecdiyeler kullanılmıştır. Diğer yandan, 1930’da Fransız otoritesine karşı başlayan ayaklanmanın temel gerekçelerinden biri de, bu dönemde “memur maaşlarının ödenmesinde geçerli olan ‘gümüş ayarlı Osmanlı mecdiyelerinin’ ayarının düşürülmesidir.”⁷² Buradan da anlaşıldığı gibi, yüzlerce yıllık geçmişe sahip olan ekonomik ilişkiler sistemi, bölgede Osmanlı etkisinin Fransız manda idaresi döneminde hala devam etmesini sağlamıştır.

Fransız manda idaresinin Suriye’yi bölgesel devletçiklere bölmesiyle Lübnan, Suriye, Alevi devletlerinin ayrı ayrı bütçeleri ortaya çıkmış ve harcamalar artmıştır. Bununla birlikte, büyük ticari faaliyetlerde geçerli para birimi olan Frank’ın bu dönem değerinin düşük olması Suriye ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Ayrıca, Suriye ve Lübnan’ın limanları, gümrükleri, demiryolları, tütün rejisi ve daha birçok gelir getiren kurumları ve üretilen ürünleri doğrudan doğruya Fransız Yüksek Komiserliği’ne bağlanmıştır. Bu hesaplar konusunda yüksek komiserin üstünde bir denetim mekanizması yoktu ve komiser kimseye hesap vermek mecburiyetinde değildi. Yüksek komiserliğin finans dairesinde toplanan gelirler hükümetler arasında nüfus oranına göre pay edilmiştir.⁷³

⁶⁸ P. S. Houry, *Syria and The French...*, s. 91.

⁶⁹ A. H. Hourani, *Arap Halkları...*, s. 391.

⁷⁰ Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi...*, s. 463. “Halep ve Şam ekonomi açısından yüzyıllardır Suriye’nin önemli merkezleriydi. Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasıyla bu iki merkez ticari hinterlandlarını kaybetmişlerdi. Aynı şekilde, her iki vilayet de hem iktisadi hem siyasi etkinlikleri nedeniyle Osmanlı döneminde doğrudan İstanbul ile irtibat halindeydiler. Dolayısıyla kendi aralarında kurdukları her türlü ilişki çok zayıf kalmıştı.” Bkz: P. S. Houry, *Syria and The French...*, ss. 17-18.

⁷¹ P. S. Houry, *Syria and The French...*, s. 5.

⁷² P. S. Houry, *Syria and The French...*, s. 349.

⁷³ S. Çelenk, *Hatay’ın Kurtuluşu...*, s. 7; P. Mansfield, *A History of...*, ss. 202-203.

Manda yönetiminin sürekliliğini sağlamak adına özellikle Lübnan, Cebel-i Druz ve Alevilerin yoğunlukta olduğu bölgelere daha fazla yatırım ve kredi imkânının tanınması Arap milliyetçilerinin tepkisine neden olmuştur. Onlar, aynı hizmetlerin Suriye'nin geri kalan kesimlerinde de yerine getirilmesini talep etmişlerdir. Fransız yönetimi her ne kadar birtakım kredi bankaları vasıtasıyla çiftçilere kredi sağlamışsa da bunlardan daha çok büyük toprak sahipleri faydalanmışlardır. Aldıkları kredilerle küçük toprak sahipleri ya da köylüler üzerinde ekonomik tahakküm kuran büyük toprak sahipleri, elde ettikleri imkânlarla topraklarını genişletmişler ve buna bağlı olarak daha çok gelir elde etmişlerdir. O derece ki, bu şahıslar artık şehirlerde ikamet etmeye başlamışlar ve köydeki toprakların işletilmesini vekâleten başkasının gözetimine bırakarak kendileri şehirlerde farklı iş alanlarına yönelmişlerdir. Ancak bu durumda, doğal olarak üretim de düşmüştür.⁷⁴

Zamanla Suriye'de geleneksel üretim tarzından makineleşme-fabrikasyon sistemine geçilmeye çalışılmıştır. İpek, pamuk ve tütün endüstrilerinin yanı sıra Beyrut limanı geliştirilmiştir. Beyrut-Şam demiryolu ile Şam ve Halep'i birbirine bağlayan demiryolu restore edilmiştir. Bu yollara ek olarak Suriye'de yeni demiryolları ve karayolları inşa edilmiştir. Şüphesiz bu demiryolu hatları üzerinden gerçekleştirilen taşımacılık faaliyeti de Fransız yetkililerin tekelinde bulunmuştur. Ayrıca demir ve karayolları, Fransız şirketlerine imtiyaz sağlamanın yanı sıra, isyanları bastırmak için, askeri amaçlı olarak inşa edilmiştir. Aslında Fransız yönetimi, ülkeyi kalkındırmaktan ziyade sömürmeye odaklanmıştır.⁷⁵

1925'in yaz aylarında meydana gelen büyük Dürzi isyanı da Suriye ekonomisini olumsuz etkilemiş, kısa sürede bölgeyi büyük zarara uğratmıştır. Bunun ardından, etkileri tüm dünyada hissedilen 1929 Ekonomik Buhranı da Suriye ekonomisinin dibe vurmasına neden olmuştur. En çok zarar gören gruplardan birisi de, en zayıf durumda olan ve küçük çapta tarımsal üretim yapan toprak sahipleridir. Bu şahıslar, genellikle verimsiz, yeterince sulanamayan, sermaye kaynağı ve kredi imkânı bulamayan yerli küçük çiftçilerdir. Birçoğu, geleneksel yöntemlerle ya kendi tüketimleri ya da yerel pazar için üretim yapmaktadır. Küçük üreticileri görmezden gelen yönetim ve bankalar, siyasal nüfuzu olan ya da uluslararası ekonomiyle bağlantılı olarak üretim yapan büyük toprak sahiplerini kurtarmak için harekete geçmişlerdir.⁷⁶

Kısacası Fransız Hükümeti, manda dönemi boyunca Suriye'nin ekonomik hayatında kendi sömürge politikalarına uygun sayısız düzenlemeler yapmıştır. Onların müdahaleleri nedeniyle, Suriye'nin ekonomik yapısı bozulmuş, geleneksel ticaret sistemi aşamalı bir şekilde ortadan kaldırılmıştır.⁷⁷

6. Fransızların Suriye'deki Eğitim ve Kültür Politikaları

Fransız manda yönetimi döneminde Suriye ve Lübnan'da orta ve daha yüksek seviyedeki öğretim kurumlarının çoğu Avrupalı ve Amerikalı dinsel ya da kültürel misyonların denetiminde yer almaktadır. Şam'da ise küçük bir devlet üniversitesi bulunmaktadır. Fakat asıl büyük üniversiteler özel müteşebbisler tarafından kontrol edilmiştir. Fransız Hükümeti'nin desteklediği Beyrut'taki Jesuit Üniversite St. Joseph buna örnek gösterilebilir. Özellikle Lübnan'da eğitim sisteminin büyük bir kısmı ve yüksek eğitimin hemen hemen tamamı Fransız yetkililerin kontrolünde bulunmaktadır.⁷⁸

Fransız yönetimi idari alanda olduğu gibi eğitim ve kültürel politikalarda da her türlü etnik ve mezhepsel çatışmaları kışkırtma politikası takip etmişler ve bu konuda önemli

⁷⁴ Moshe Maoz, *Asad : The Sphinx of Damascus : A Political Biography*, Grove Weidenfeld, New York 1989, ss. 15-17; P. S. Houry, *Syria and The French...*, ss. 64-65.

⁷⁵ A. H. Hourani, *Syria and Lebanon...*, ss. 153-156.

⁷⁶ A. H. Hourani, *Arap Halkları...*, ss. 391-392.

⁷⁷ Poyraz Gürson, *Suriye*, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara 2010, s. 39.

⁷⁸ A. H. Hourani, *Arap Halkları...*, s. 383; A. H. Hourani, *Syria and Lebanon...*, s. 152.

harcamalar da yapmışlardır. Fransız idaresi tarafından inşa edilen okullar, Suriyelilerin milli ve kültürel değerlerinden çok, Fransız kültür ve siyasetinin yayılmasına hizmet etmişlerdir. Fransız yönetimi, Suriye gençliğine milli duygular aşıl原因an resmi okulların ödeneklerini kısım sayılarını düşürmeye çalışırken, Fransa'nın amaçlarına hizmet eden özel Katolik okulların sayılarını ve bütçelerini ise arttırmaya gayret etmiştir. Ayrıca bu okullarda öğrencilere emperyalist fikirler aşıl原因an programlar uygulayarak, Suriye'de manda idaresine sadık kişiler yetiştirilmesi için ciddi çaba sarf etmişlerdir.⁷⁹

Fransız yetkililer, Katolik okullarının yanı sıra kendi emellerine hizmet edecek olan bazı özel okullara, Fransız Yüksek Komiserliği bütçesinden veya devlet bütçesinden finansal yardım yapmışlardır. Ayrıca Fransız yetkililer, benzer yardım ve kolaylıkları Cizvit okullarına da sağlamışlardır. Çünkü bu yabancı grupların okulları Fransa lehine propagandalar yapıp, öğrencilere Fransızları sevdirmeye çalışmışlardır. Bu Fransız okulları, bölgenin çocuklarını giyimde, konuşmada, düşünce biçiminde Fransız çocuklarına benzer şekilde yetiştirmeye uğraşmışlardır.⁸⁰

Fransa'da okutulan dersler Suriye'deki Fransız okullarında da okutulmuş ve Fransızca, okullarda zorunlu dil haline getirilmiştir. Böylece, bir taraftan Fransızca'yı Arapçaya eşit dil yaparlarken, diğer taraftan Arap-İslam kültürü yerine Fransız klasiklerini, Fransa'nın tarihini ve coğrafyasını yerleştirmeye çalışmışlardır. Suriyeli Arap öğrenciler kendi ülkelerinin tarihinde okumadıkları konuları Fransız tarihinden okumuşlardır. Emperyalist amaçlarla yürütülen eğitim politikaları o dereceye ulaşmıştı ki, Suriyeli öğrenciler Fransız dağlarını ve ırmaklarının kollarını tanımışlar, ithal ve ihraç ettiği maddeleri en ince ayrıntısına kadar öğrenmişlerdir. Ayrıca Fransız okullarında eğitim gören Arap öğrencilerin Fransız bayrağını selamlamaları ve Fransız marşını söylemeleri zorunlu hale gelmiştir.⁸¹ Buradaki uygulamalardan da anlaşılacağı üzere Fransızların eğitim politikası, Fransız kültürünü aşılıayıp Arap dil ve kültürünü silmeye çalışarak ve "Araplık" bilinç ve kimliğini ortadan kaldırmaya dayanmıştır.

Fransız manda yönetimi döneminde, Suriye halkının genel bir değişim evresi geçirdiği söylenebilir. Özellikle Hıristiyan unsurların Fransızcaya ve Fransız kültürüne olan sempatisi bu dönemde artmıştır. Toplumun bu kesimi Fransızca'yı Arapça kadar düzgün konuşmaya başlamış, Fransızca kitaplar geniş çapta bir okuyucu kitlesine sahip olmuştur. Ayrıca Fransızların sosyal alışkanlıkları, gelenek görenekleri Suriyeliler arasında benimsenir hale gelmiştir.⁸² Buradan hareketle, Fransız yönetiminin Suriyelilere dayatmış olduğu Fransız dil eğitimi ve kültürel etkileşimin, bazı noktalardan olumlu sonuçlar doğurduğu da söylenebilir. Nitekim bu etkileşim sayesinde, Suriyeliler olumlu anlamda kültürel bir dönüşüm geçirmişlerdir.

Fransız yetkililer okullarda milliyetçilik duygularının aşıl原因anmasına fırsat vermedikleri gibi basın yayın araçlarıyla neşredilmesine de müsaade etmemişlerdir. 27 Temmuz 1920'de General Gouraud gazete başyazarlarına hitaben bir bildiri yayımlayarak, tüm gazete ve dergilerin bir nüshasının kontrol amacıyla, Fransız istihbarat dairesine gönderilmesini istemiştir. Bu tarz uygulamalarla gazeteler kontrol altına alınmıştır. Ayrıca gazete neşri için ruhsatlar sınırlandırılmış ve çoğu zaman izin verilmemiştir. Bu kadar sıkı denetim ve yoğun

⁷⁹ Ömer Osman Umar, "Suriye'de Fransız Emperyalizmi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1, s. 303; E. W. Hopkins vd., *Tarihte ve Günümüzde Misyonerlik*, (Çev.: Adnan Yazıcı, Nurer Uğurlu, Kemal Demir), Özgün Yayınevi, İstanbul 2006, s. 193.

⁸⁰ E. W. Hopkins vd., *Tarihte ve Günümüzde...*, ss. 197-212.

⁸¹ Ö. O. Umar, "Suriye'de Fransız...", s. 304; E. W. Hopkins vd., *Tarihte ve Günümüzde...*, s. 197; P. Mansfield, *A History of...*, s. 203.

⁸² A. H. Hourani, *Syria and Lebanon...*, s. 152.

sansür baskısı altında, birçok gazete kapatılmış, yazarları ve çalışanları tutuklanarak hapislere atılmışlardır.⁸³

22 Nisan 1924'te çıkarılan yeni matbuat kanunu ile gazetecilerin yayın özgürlükleri daha da sınırlandırılmıştır. Fakat Fransız manda idaresi, Suriye'de neşredilen gazetelere karşı sert bir tutum sergilerken, Lübnan gazetelerini destekleyip, tüm Suriye'ye dağıtımını serbest bırakmıştır. 1920-1925 yılları arasında Suriye'de yayınlanan milliyetçi gazeteler arasında şunlar bulunmaktadır: *Elif Ba, el-Umran, Ebu Nuvas el-Asri, el-Feyhau, Hatt-ı Bihare, el-Ümmetu, el-Vakt, el-Kişafu'l-Arabi, en-Nahletu, Saday-ı Suriye*.⁸⁴

Manda yönetiminin sonlarına doğru Suriye'deki gazetelerin sayısı artmaya başlamıştır. 1932 yılının verilerine göre siyasi gazete sayısı 18'e yükselmiştir. Bunların hemen hemen hepsi Fransız manda yönetimi ile mücadele etmişlerdir. Zamanla sayıları artan gazeteler, Şam'da 23, Halep'te 21, İskenderun'da 2, Humus 'ta 1 tane olarak yayımlanmaya devam etmiştir.⁸⁵

7. Fransız Manda Yönetiminin Sona Ermesi

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Paris yönetimi çok zorlu bir döneme girmiştir. Almanların Haziran 1940'ta Fransa'yı yenilgiye uğratmasının ardından Vichy kentinde, başkanlığına Mareşal Philip Petain'in getirildiği Nazi yanlısı Vichy Hükümeti kurulmuştur. Yeni Fransız yönetimi 5 Nisan 1941 tarihinde, köklü bir aileye mensup olan Halid el-Azm'ı Suriye'de yeni bir hükümet kurmakla görevlendirmiştir. Kısa süreli Alman askeri zaferlerinden sonra İngiliz ve Özgür Fransa (Paris) orduları, Arap askerlerin de desteği sayesinde 1941 yılı içinde Suriye ve civarındaki Vichy birliklerini dağıtmayı başarmışlardır. Böylece Özgür Fransa yönetimi bölgenin kontrolünü tekrar eline alabilmiştir. Arap kuvvetlerinin desteklerine karşılık olarak Fransız General De Gaulle, Suriye ve Lübnan'a nihai bağımsızlık konusunda bazı sözler vermiş fakat manda idaresinin, Fransa tarafından resmi olarak kaldırılmaya kadar devam edeceğini vurgulamıştır.⁸⁶

Yaşanan gelişmelerin ardından De Gaulle, İngilizlerin de baskısıyla, Suriye Anayasası'nın maddelerinin tadil edilmesine ve seçimlerin serbest bir şekilde yapılmasına izin vermiştir. Nihayet, Suriye'de 1943 yılında yapılan seçimlerde Vatan Kitleleri⁸⁷ iktidar olmuş ve parti içindeki radikal unsurların lideri olan Şükri el-Kuvvetli Suriye Devlet Başkanı, Sadallah al-Jabiri ise Başbakan olmuştur.⁸⁸ El-Kuvvetli'nin yoğun çabaları sonucunda, Fransız manda idaresinin kontrolündeki birçok ofisin idaresi, 1944 yılının sonuna kadar Suriye yönetimine geçmiştir. “*Fransa ise sosyal, kültürel ve eğitim hizmetleriyle güvenlikten sorumlu olan Levant Özel Kuvvetleri'nin sorumluluğunu üstlenmiştir.*”⁸⁹ Fransa'nın itirazlarına rağmen 1944'te Sovyetler Birliği ve ABD, 1945'te ise İngiltere, Suriye ile Lübnan'ın bağımsızlıklarını tanımışlar ve Suriye'nin tahliyesi konusunda Fransız yönetimine baskı uygulamışlardır. Açıkçası, anti-empyralist bir süper güç olarak yeni yeni ortaya çıkan Sovyetlerin Suriye'nin bağımsızlığını tanınması, Suriye için Fransız hegemonyasına karşı denge kurma imkânı sağlamıştır.⁹⁰

⁸³ Ö. O. Umar, “Suriye'de Fransız...”, s. 304.

⁸⁴ Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi...*, s. 465.

⁸⁵ Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi...*, s. 466.

⁸⁶ Nuri Salık, *Syrian Foreign Policy: From Independence to The Baathist Coup 1946-1963*, Orion Kitabevi, Ankara 2014, ss. 102-103; P. A. Shambrook, *French Imperialism...*, ss. 258-264; S. M. Bey, *Syria's Quest...*, ss. 33-34.

⁸⁷ P. A. Shambrook, *French Imperialism...*, s. 9.

⁸⁸ N. Salık, *Syrian Foreign Policy...*, s. 103; A. H. Hourani, *Syria and Lebanon...*, ss. 256-257; S. M. Bey, *Syria's Quest...*, ss. 79-80.

⁸⁹ M. A. Okur, “Empyralizmin Ortadoğu Tecrübesinden...”, s. 151; S. M. Bey, *Syria's Quest...*, s. 116.

⁹⁰ N. Salık, *Syrian Foreign Policy...*, ss. 103-104; S. M. Bey, *Syria's Quest...*, ss. 125-127; P. Gürson, *Suriye*, ss. 39-40.

Milliyetçi tabana dayanan yeni Suriye hükümeti, herhangi bir koşul öne sürülmeden “Levant Özel Kuvvetleri”nin (*troupes speciales du levant*) ya Suriye yönetimine bırakılmasını ya da tamamen dağıtılmasını talep etmiştir. Ayrıca yeni hükümet, millî bir Suriye ordusu kuracağını da ilan etmiştir. Ancak Fransız Hükümeti, kendisine imtiyazlı bir konum yaratacak sözleşmenin yapılmasından sonra bu birliklerin Suriye’den çekeceklerini bildirmiştir.⁹¹ Fransa ile Suriye hükümeti arasında önemli bir mesele haline gelen Özel Kuvvetler, Suriyeli ve Lübnanlılardan oluşan birliklerdir. Bu askeri yapılanma aslında Fransız manda idaresinin azınlıklara dair politikalarının etkilerini en güçlü şekilde hissettirdiği alanlardan birisidir. Fransız manda yönetimi, genellikle kırsal kesimden gelen Alevi, Dürzi, İsmaili, Hıristiyan, Ermeni, Kürt ve Çerkez gibi dini ve etnik azınlıklardan oluşan bir ordu kurmuşlardı ki, rütbeli subaylar söz konusu olduğunda bu dağılım daha çok önem kazanmıştır. Hatta bazı birlikleri tamamen azınlık gruplarından meydana gelen bu askeri güç, manda yönetiminin kaldırılmasından sonra ‘Suriye ordusunun’ çekirdeğini oluşturmuştur. Ordunun bu kozmopolit durumu, “*Suriye rejiminin yapısı üzerinde, etkileri günümüze kadar devam eden belirleyici bir rol oynamıştır. İlerleyen süreçte Baasçılık hareketi, ordu içindeki Alevi, Dürzi ve kırsal kökenli Sünni subayları birleştiren bir ideoloji olarak doğacaktır.*”⁹²

Suriye’de nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sünni Arapların, Suriye ve Lübnan Silahlı Kuvvetleri’ne dönüşecek olan bu birliklere katılmaları teşvik edilmemiştir. Bu stratejik tutum, herhangi bir cemaatin merkezi otoriteyi tehdit edecek güce sahip olmasını engellemeyi amaçlayan, ‘böl ve yönet’ politikasının bir sonucudur.⁹³ Bu askeri yapılanmada, erlerin ve daha sonra subayların, öncelikle başkent in uzağında yaşayan aşiretlerden, azınlık gruplarından, özellikle de bağımsızlık emeli beslemeyen gruplardan seçilmesine dikkat edilmiştir.⁹⁴ Özel Kuvvetler, siyasi bağımsızlıktan sonra bütün silahları, teçhizatları, askeri depoları ve kışlalarıyla birlikte Suriye milli ordusuna dâhil edilmiştir.⁹⁵

Suriyeli siyasetçiler açısından 1944-1946 yılları arasında derhal halledilmesi gereken mesele Suriye’nin siyasi bağımsızlığının gerçekleşmesidir. Emperyalist bir güç olan İngiltere başta olmak üzere diğer büyük devletlerin baskılarına rağmen Fransızlar, askeri güçlerini bölgeden çıkartmadan önce stratejik, ekonomik ve kültürel menfaatlerinin garanti altına alınması konusunda ısrarcı davranmışlardır. Bu nedenle 1945 Mayıs’ında Şam ve Halep’te gösteriler düzenlenmiştir. Fransız kuvvetleri Suriyelilerin eylemlerine misilleme olarak, Şam’ı ağır silahlarla yine bombalamışlardır. Hama ve Humus’ta ise çok ciddi çatışmalar vuku bulmuştur.⁹⁶

⁹¹ P. S. Khoury, *Syria and The French...*, s. 616; S. M. Bey, *Syria’s Quest...*, ss. 119-125.

⁹² D. K. Fieldhouse, *Ortadoğu’da Batı...*, s. 357.

⁹³ Nikolaos van Dam, *The Struggle for Power in Syria: Politics and Society under Asad and the Ba’th Party*, I.B. Tauris, London; New York 2011, s. 26. “*Fransız manda yönetimi döneminde Arap milliyetçiliğinin öncülüğünü yapan Sünni Arap zengin toprak sahipleri ve tüccar aileler, bu dönemde askerlik kariyerini küçümser bir tutum takınıyorlardı. Onlar askeri akademiye, tembel, isyankâr, eğitim düzeyi düşük ya da sosyal açıdan önemsiz kişilerin yeri olarak görüyorlardı. Milliyetçilik ruhuyla da hareket eden toplumun bu kesimi, emperyalist Fransız çıkarlarına hizmet etmemek için çocuklarını, subay olarak bile askere göndermediler. Ancak bu hareketleriyle, azınlıkların Suriye Silahlı Kuvvetleri’nde güçlü bir şekilde temsil edilmesine dolaylı olarak katkıda bulundular.*” Bkz: N. van Dam, *The Struggle for...*, ss. 26-27.

⁹⁴ N. van Dam, *The Struggle for...*, ss. 26-27; P. Gürson, *Suriye*, s. 39.

⁹⁵ S. M. Bey, *Syria’s Quest...*, s. 119.

⁹⁶ M. A. Okur, “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden...”, ss. 151-152; S. M. Bey, *Syria’s Quest...*, ss. 197-214; P. A. Shambrook, *French Imperialism...*, ss. 281-282.

İngiltere'nin de baskısı ve askeri müdahale tehdidi karşısında daha fazla diretmeyen De Gaulle, ateşkes yapılması kararı almıştır. Fransız askerleri 1946 yılının Nisan ayına kadar Suriye topraklarından çekilmişlerdir.⁹⁷

SONUÇ

Suriye'de Fransız manda yönetimi dönemi, gerek ülke sınırlarının belirlenmesi gerekse de bölgenin bugünkü koşullarını dahi etkileyen gelişmelerin meydana geldiği süreç olması açısından son derece kritik bir öneme sahiptir. Açıkçası manda dönemi, günümüz Suriye'sinin ve Lübnan'ın idari yapılarının ve siyasi esaslarının temellerinin atıldığı bir dönem olarak tarihte yerini almıştır.

Hami devlet anlayışından ziyade sömürgecilik zihniyetiyle hareket eden Fransa, manda yönetimi dönemi süresince Suriye'nin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamında sömürge politikalarıyla uyumlu birçok uygulamayı hayata geçirmiştir. Hiçbir zaman meşru bir otorite olarak görülmeyen Fransız yönetimi, ülkedeki etnik ve dini farklılıkları körükleyerek bölgedeki hâkimiyetlerini sağlamlaştırma yoluna gitmiştir.

Fransız manda yönetimi altındaki Suriye'de siyasi ve ekonomik hayat, Osmanlı İmparatorluğu zamanında oluşturulan sistem üzerinde yeniden inşa edilmiştir. Fransızlar, Osmanlı idarecilerinin yaptığı gibi bölgenin büyük toprak sahipleriyle ve "eşraf" olarak isimlendirilen nüfuzlu şahıs veya aileleriyle işbirliği yapmaktan çekinmemişlerdir. Aynı şekilde, Osmanlı İmparatorluğu zamanında olduğu gibi, manda idaresi döneminde de siyasi otoritenin, sosyal ve ekonomik gücün merkezi şehirlerdedir ve güç, şehirlerden kırsal kesimlere doğru yayılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin bölgeyle olan tarihsel bağlarının sadece "Hatay meselesiyle" sınırlanamayacak kadar geniş bir yelpazede olduğu ortaya çıkacaktır.

Manda döneminde Fransa'nın Suriye'de yüzleştiği bazı sıkıntılar ve uyguladıkları siyasi stratejiler, bugün Suriye'de meydana gelen gelişmeleri tahlil ederken faydalı olmaktadır. Örneğin, bu dönemde Fransızların Suriye'yi bölgesel devletler şeklinde taksim edip, bunları "Suriye Federasyonu" çatısı altında örgütlemesiyle, farklı mezhepsel ve etnik kimliklere sahip grupların, bugün 'Suriyeli' çatısı altında birleştirilerek Suriye'nin bütünlüğünün korunması tartışmaları arasında ciddi benzerlikler bulunmaktadır. Ayrıca, Suriye'nin idari yapısı açısından son derece önemli olan Suriye anayasası hakkında manda dönemi boyunca yapılan tartışmaların analizi, günümüzde bütün farklı etnik ve dini grupları kucaklayan ve onlara yeterli temsil hakkı veren bir Suriye anayasası hazırlama çabalarının yorumlanması açısından da önem taşımaktadır. Bunlardan başka, Fransızların baskı, sindirme ve sömürü politikalarına karşı Suriyelilerin isyan etmesiyle, bugün iç savaşın yaşandığı Suriye'de muhaliflerin, daha fazla özgürlük, anayasal tanınma ve sindirme politikalarının terk edilmesi gibi taleplerle yönetime isyan etmeleri kısmen de olsa örtüşmektedir. Aslında, ilk örnekte her ne kadar gayrimeşru bir otoriteye karşı ayaklanma söz konusu olsa da, bugünkü Suriye yönetiminin de meşruiyetinin sorgulandığı unutulmamalıdır.

Fransız manda yönetiminin bir mirası olan Suriye'deki ordu, ülkenin geleceğini belirlemesi açısından çok önemli bir konuma sahiptir. Manda yönetimi döneminde genellikle azınlıklara dayanılarak oluşturulan Suriye ordusu, bağımsızlıktan sonra ülkedeki siyasi hayatın nasıl şekilleneceği konusunda etkin rol oynamıştır. Ayrıca son dönemde Suriye ordusunun, farklı etnik köken ve mezheplerden meydana gelen 'muhalif grup' veya 'rejim taraftarı'

⁹⁷ N. Salık, *Syrian Foreign Policy...*, ss. 103-104; P. Gürson, *Suriye*, s. 40; P. A. Shambrook, *French Imperialism...*, ss. 284-287; S. M. Bey, *Syria's Quest...*, ss. 224.

subaylar şeklinde ayrışması, manda idaresi döneminde orduda temeli atılan mozaik yapılanmanın bir sonucudur.

Gerek bahsedilen meşruiyet problemleri yüzünden, gerekse de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'nın bozulan iktisadi ve idari yapısının bir sonucu olarak, Suriye'deki Fransız yönetimi en başından beri 'istikrarsız' bir görüntü arz etmiştir. Bu istikrarsızlık hali bağımsızlık sonrasında Suriye'nin ve Lübnan'ın siyasi, sosyal ve ekonomik hayatına sirayet etmiştir. 1920'lerde, Suriye halkının etnik, dini ve geleneksel değerlerini dikkate almadan uygulanan Fransız politikalarının üzerinden yüzyıla yakın zaman geçmiş olmasına rağmen, etkileri bugün iki ülkede hala hissedilmektedir. Günümüzde Suriye'de yaşanan etnik ve mezhep temelli çatışmalar ve kaos ortamı, aslında Fransızların bıraktığı sorunlu mirasın bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Çatışma ve tefrika tohumları Suriye'nin bugün bile istikrara kavuşmasına engel teşkil etmektedir. Ayrıca, Fransa'nın azınlıklar üzerine yoğunlaşan ve onları ön plana çıkaran idari, ekonomik, eğitim ve kültür politikaları, Suriye'de Nusayri (Alevi) grubunun, Lübnan'da ise Marunîlerin iktidarlarının zeminini hazırlamıştır ki, bugün iki ülkenin idaresini de bahsedilen azınlıklar üstlenmiş durumdadır.

KAYNAKÇA

- Acar, İrfan C., *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, TTK, Ankara 1989.
- Bağlıoğlu, Ahmet, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2006.
- Barr, James, *Kırmızı Çizgi, Paylaşılmayan Toprakların Yakın Tarihi*, (Çev.: Ekin Can Göksoy), Pegasus Yayınları, İstanbul 2016.
- Bey, Salma Mardam, *Syria's Quest For Independence 1939-1945*, Ithaca Press, Beyrut 1997.
- Blake, Gerald H. ve Drysdale, Alasdair, *The Middle East and North Africa: A Political Geography*, Oxford University Press, New York 1985.
- Burke, Edmund, III, "A Comparative View of French Native Policy in Morocco and Syria, 1912-1925", *Middle Eastern Studies*, C. 9, S. 2, ss. 175-186.
- Cemal Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayrılıkçı Arap Örgütleri, Âliye-i Divan-ı Harb-i Örfîsi*, (Yay. Haz.: Ayşe H. Aydın), Arba Yayınları, İstanbul 1993.
- Cleveland, William L. ve Bunton, Martin, *A History of the Modern Middle East*, Westview Press, Boulder 2009.
- Çelenk, Selim, *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, (Yay. Haz.: Günay Çelenk), Antakya Gazeteciler Cemiyeti, Antakya 1997.
- Dam, Nikolaos van, *The Struggle for Power in Syria : Politics and Society under Asad and the Ba'th Party*, I.B. Tauris, London ; New York 2011.
- Fieldhouse, David K., *Ortadoğu'da Batı Emperyalizmi, 1914-1958*, (Çev.: Merve Şahin), Tarih&Kuram Yayınları, İstanbul 2018.
- Gürson, Poyraz, *Suriye*, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara 2010.
- Hopkins, E. W. vd., *Tarihte ve Günümüzde Misyonerlik*, (Çev.: Adnan Yazıcı, Nurer Uğurlu, Kemal Demir), Özgün Yayınevi, İstanbul 2006.
- Hourani, Albert H., *Arap Halkları Tarihi*, (Çev.: Yavuz Alogan,) İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

- Hourani, Albert H., *Syria and Lebanon: A Political Essay*, Oxford University Press, London 1946.
- Kasalak, Kadir, *Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.
- Kayalı, Hasan, *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık, 1908-1918*, (Çev.: Türkan Yöney), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.
- Kedourie, Elie, *In the Anglo-Arab Labyrinth: The McMahon-Husayn Correspondence and its Interpretations, 1914-1939*, Frank Cass, London; Portland 2000.
- Khoury, Philip S., *Syria and The French Mandate 1920-1945*, Princeton University Press, New Jersey 1987.
- Longrigg, Stephen H., *Syria and Lebanon Under French Mandate*, Oxford University Press, Beirut 1972.
- Mansfield, Peter, *A History of The Middle East*, Penguin Books, London 2003.
- Maoz, Moshe, *Asad : The Sphinx of Damascus : A Political Biography*, Grove Weidenfeld, New York 1989.
- Meray, Seha L. ve Olcay, Osman, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri, (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1977.
- Neep, Daniel, *Occupying Syria Under The French Mandate, Insurgency, Space and State Formation*, Cambridge University Press, New York 2012.
- Okur, Mehmet Akif, “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası”, *bilig*, S. 48, ss. 137-156.
- Özçelik, İsmail, *Milli Mücadele’de Güney cephesi (Urfa) (30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2003.
- Provence, Michael, *The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism*, University of Texas Press, Austin 2005.
- Salık, Nuri, *Syrian Foreign Policy: From Independence to The Baathist Coup 1946-1963*, Orion Kitabevi, Ankara 2014.
- Shambrook, Peter A., *French Imperialism in Syria, 1927-1936*, Ithaca Press, Lebanon 1998.
- Şahin, İsmail vd., “Ortadoğu’da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 38, ss. 241-262.
- Umar, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004.
- Umar, Ömer Osman, “Suriye’de Fransız Emperyalizmi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1, ss. 297-310.
- Yamaç, Müzehher, “Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918 - 1940)”, *Bellekten*, C. LXXXII, S. 295, ss. 1154- 1184.
- Yavuz, Bige, “1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması’nın Hazırlık Aşamaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 8, S, 23, ss. 273-308.
- Zeine, Zeine N., *The Struggle for Arab Independence: Western Diplomacy & The Rise and Fall of Faisal's Kingdom in Syria*, Khayat's, Beirut 1960.